

ZÁNİK FEUDÁLNYCH VZŤAHOV A NÁSTUP KAPITALIZMU V SLOVENSKEJ DRAMATICKEJ TVORBE V OBDOBÍ KLASICIZMU A REALIZMU

- A) **národné a sociálne ciele v dráme slovenského klasicizmu a realizmu**
 B) **J. Chalupka – Kocúrkovo, J. Palárik – Zmierenie, J. G. Tajovský – Statky zmätky, Ženský zákon**
 C) **lexikálna polysémia – čo to je (mnohovýznamovosť)**
 D) **tvrdenie dokázať v ukážke**

A) SPOLOČENSKÉ PODMIENKY: Zemanovia boli privilegovanou vrstvou uhorského obyvateľstva v období feudalizmu, patrili medzi príslušníkov nižšej šľachty. Zemanovia, ktorých bolo na Slovensku mnoho, mali v minulosti osobné slobody, neplatili dane, mohli voliť, mohli mať funkcie v stoličnom úrade, mali prístup k vzdelaniu. Najväčšie zemianske stolice na SVK boli Trenčianska, Turčianska a Liptovská. V období nár. obrodzenia sa časť zemanstva zapojila do slov. národného hnutia. Po roku 1848, keď prakticky zanikla možnosť vykorisťovania bývalých poddaných, zemanovia ako spoločenská vrstva začala splyvať s meštianstvom a dedinskými boháčmi. V mysliach zemianskych rodov tento prerod nenastal, žili v starej rodovej sláve a boli na ňu pyšní. Zemanovia stratili svoje výsadné postavenie práva i tituly až rozpadom Rakúsko – Uhorska.

Slovenská realistická literatúra sa rozdeľuje na dve vlny. Ústredným problémom prvej vlny vlny slovenského realizmu sa stáva otázka postavenia zemanstva v národnom hnutí, respektíve otázka, kto sa postaví na čelo národného hnutia. Cez otázku zemanstva alebo ľudu sa do realistickej prózy sa dostáva typický pohľad na problémy národného života.

Túto dominantnú tému prvej vlny slovenského realizmu priblížili vo svojich dielach J. Kalinčiak (Reštavrácia), P. O. Hviezdoslav (Ežo a Gábor Vlkolínsky), S. H. Vajanský (Suchá ratolesť), M. Kukučín (Keď Báčik z Chochoľova umrie) ...

Dramatická činnosť bola u nás v 19. st. veľmi skromná, lebo nebolo spol. predpokladov na jej uplatnenie. Potom ako vznikla početnejšia vrstva slovenských remeselníkov, obchodníkov a inteligencie vo väčších slovenských mestách, sa začalo organizovať ochotnícke divadlo a vznikla domáca dramatická tvorba. Divadlo vzniklo na podnet vlastencov, ktorí pochopili, že na podnet hovorového slova sa dá preniknúť do širších vrstiev ľudu, ktorý nevedel ani čítať ani písať. Prvý ochotnícky krúžok sa založil v roku 1830 v LM - knihár Gašpar Belopotocký (Fejerpataky) a začal svoju činnosť hrou Jána Chalupku – Kocúrkovo.

B) JÁN CHALUPKA: spisovateľ a učiteľ, predstaviteľ obrodenskej literatúry, písal básne, politické a náučné spisy, umeleckú prózu a divadelné hry. Ťažisko jeho tvorby je v dramatických dielach, najmä vo veselohrách. Bol najvýznamnejším dramatikom klasicizmu, 1. úspešný slovenský dramatik. Vo svojich hrách sa mu podarilo vykresliť typy predstavujúce nevyhnutný zánik feudalizmu. Jeho hry sú humorné i satirické obrazy zo života slovenských mestečiek. Vystupujú v nich predstavitelia drobnej buržoázie (remeselníci, krčmári) a postavy malomestskej byrokracie (richtári, notári). Obraz tejto triedy dokrešľuje postavami zemanov. Proti nim uvádza uvedomelú slovenskú inteligenciu, ktorá sa hlási k ľudu. Kritizuje chyby jednotlivcov, rodín i celých tried. Ich nedostatky pramenili zo spiatocníctva a brzdili vývin spoločnosti = konzervatívnosť, sebeckosť, nevedomosť, prospechárstvo, neúprimnosť, odnárodňovanie, opičenie po cudzích vzoroch, po pánskom živote.

- **KOCÚRKOVO** alebo **Len aby sme v hanbe nezostali:** Autor (farár v Brezne, veľmi dobre poznal malomestský život) vykreslil typ malého mesta, odnárodňovanie, prospechárstvo malomeštianstva a nižšej šľachty, kvôli ktorému ľudia dokážu zradiť svoj pôvod. Zobrazil tu dva protichodné svety. Svet zanikajúci, ktorý predstavuje čížmársky majster Tesnošil (*malomestská buržoázia*) s rodinou. Chce sa zaradiť do vyššej „panskej“ spoločnosti, a pretože nevie nájsť iný spôsob, poklonkuje sa a napodobňuje spôsoby vyšších vrstiev. Maďarčinu neovláda, len niekoľko fráz a slov. Chalupka mu zámerne vkladá do úst slová, ktoré maďarčina prevzala zo slovenčiny, a tým zosmiešňuje jeho nevzdelanosť. Tesnošilova žena je falošná, závistlivá a klebetná. Jej jediným cieľom je vydať dcéru, ktorá je rozmaznaná, vzdorovitá a bezočivá. Ich syn Janík je lenivý, typický Kocúrkovčan. Druhou postavou je pán z Chudobíc (*feudalizmus*), cirkevný inšpektor, je predstaviteľom upadajúceho zemanstva, schudobneného a navyše i obmedzeného. Hoci sám nevie po maďarsky, odvodzuje svoj rodokmeň od Arpáda a v Kocúrkove chce udomáčniť maďarčinu. Oni a ich rodiny predstavujú pokrytectvo, nevzdelanosť, pohrdanie ľuďmi, slovenskou rečou. Ich vlastnosti vystihujú aj ich mená. Ako kontrast k nim postavil autor ideálny typ slovenského vlastenca, učiteľa Slobodu. Hra je výsmechom upadajúceho feudalizmu a ostrou kritikou spoločnosti, pre ktorú využíva satiru, iróniu, ale aj humor.

DEJ: Čížmársky majster Jánoš Tesnošil sa podučil na potulkách maďarčiny a preto sa vyvyšuje, používa maďarské výrazy, nevie čo znamenajú a zosmiešňuje sa. Podobne si počína aj Pán z Chudobíc – schudobnený zeman, školský inšpektor, sa nasilu robí Maďarom, núti k tomu aj syna Atilu. Dej sa sústreďuje na voľbu nového učiteľa, kocúrkovské mamičky sú v strehu lebo chcú vydať svoje dcéry. Učiteľom sa stane sympatický mladý Sloboda, pohrdne nadbiehaním kocúrkovských mamičiek a vezme si Ludmilu, dcéru starého učiteľa. Slovenskú inteligenciu predstavuje okrem Slobodu aj starý učiteľ Procházka. Zastáva myšlienku rovnosti národov a chce pracovať pre slovenský národ. Obaja boli úzko zrástani s ľudovými tradíciami, vážili a ochraňovali ich. Ostatní lipli na stavovských výsadách, boli chvastúni, zadubení voči tvorivému činu, napodobňujúci vyššie vrstvy a používali latinské a maďarské frázy. Autor postavy a prostredie zobrazoval tak, aby nebolo pochybností, čo je mravné a čo nie. Mená charakterizujú postavy: Tesnošil (obuvník), Krivosúd (richtár), pán z Chudobíc (hoci chudobný, namýšľal si že má veľkú moc).

B) JONÁŠ ZÁBORSKÝ: narodil sa na Záhorí, z chudobnej zemianskej rodiny, študoval teológiu a pôsobil ako evanjelický farár, patril k spisovateľom, ktorí prežili život plný utrpenia, sklamaní a krutého rozčarovania, upozorňoval na sociálnu skutočnosť, ostro kritizoval vlastný národ a inteligenciu, v jeho tvorbe nachádzame prvky romantizmu, realizmu i klasicizmu.

- **NAJDÚCH:** veselohra, ostrá kritika a satira mravného úpadku slovenského zemianstva. Zobrazuje tu komické črty života drobného zemianstva, rozdiely medzi panskou a sedliackou morálkou. Vtipne v nej rozohráva dej okolo nemanželského dieťaťa mladého zemana *Gejzu Kobozyho* a zvedenej sedliackej dievčiny *Máňuše Rojkovičovej*. Zvedené dievča donútené biedou donesie dieťa na panský dvor, aby ho tam vychovali. Zvodca, mladý pán Gejza, ju dá zatvoriť, aby mlčala. Ľud sa o tom dozvie a chce sa pomstiť, panstvo však zachráni farár. Oslobodené dievča si odnáša svoje dieťa, ktoré napokon predsa ako „najdúch“ ostane Gejzovi. Vznikajú zápletky okolo volieb slúžneho. Chce ich vyhrať Gejza, ale na podplatenie voličov potrebuje peniaze. Preto sa usiluje o Ľudmilu, dcéru bohatej statkárky. Tá ho odmieta a dá svoju ruku Jablonkaymu, ktorý dobre zmýšľa s ľuďom a nakoniec voľby vyhrá. Statkárka a mladý pán Gejza vyjdú na posmech.

B) JÁN PALÁRIK: narodil sa v Rakovej na Kysuciach, vydával časopis náboženského zamerania „Cyril a Metod“, v ktorom kritizuje cirkevných hodnostárov a Habsburgovcov, za čo sa dostal aj do väzenia. Spolupracoval s MS. Najväčším prínosom do lit. tvorby boli jeho veselohry, v využíva v nich *situáciu komiku*, dej sa krúti okolo omylov, preoblečení, nedorozumení, kt. sú zábavné, ale aj poučné **Inkognito**, **Drotár** a **Zmierenie** reagoval na aktuálnu situáciu reagoval na aktuálnu spoločenskú situáciu v národnom živote. Zaoberá sa myšlienkou prirodzeného práva národov Uhorska na svoju existenciu a slobodný rozvoj. Vysmieva sa v nich odrodilstvu, mamonárstvu a karierizmu. Sú to všetko komédie omylov. Komika v nich pramení zo slovných skomolenín, ale najmä zo zámieny osôb, z preoblečení, nedorozumení, inkognít. Situácie vyplývajúce z týchto omylov nie sú iba zábavné, ale aj poučné.

- **INKOGNITO:** Veselohrou Inkognito nadviazal na kocúrkovskú tematiku Jána Chalupku. Namiesto priepasti medzi predstaviteľmi vlasteneckej inteligencie a odrodilými malomešťanmi dochádza u Palárika k ich zblížovaniu. Námet čerpal z rodinného života ponemčeného malomeštiactva. Jadrom zápletky, ktorá je osnovaná na zámene osôb, je úsilie získať túto vrstvu pre národné ciele. Vdova po kocúrkovskom richtárovi Sokolová a jej ponemčená dcéra Everlín majú sa stať objektom špekulácií radného pána Potomského, ktorý chce oženiť svojho syna s Everlínou. Ona je už oddávna prisľúbená olejkárovmu synovi básnikovi Jelenskému, ktorý prišiel do Kocúrkova inkognito preoblečený za kosca, aby spoznal svoju verenicu. Everlín, nespoznajúc ho, sa mu zdôverí, že nechce pansláva básnika. Súčasne prichádza do mestečka Potomského pomadžarčený syn Jelenfy preoblečený za maďarského herca. Na prsteni, ktorý dal Jelenský Everlíne, matka s dcérou omylom prečítajú meno Jelenfy. Zámien mien vyvolá komické scény, v ktorých sa nakoniec odhalia jednotlivé osoby. Potomskovi dostanú košom a Jelenský s Evou pripraví pre koscov veselícu.

- **DROTÁR:** silná kritika odnáródňovania a odsúdenie úžerníctva, obsahuje komponované drotárske piesne. Veselohra Drotár je oslavou predstaviteľa slovenského ľudu v odnáródnenom svete meštianstva. Konflikt veselohry je postavený na zámene osôb a charakterov. Dej sa odohráva v Pešti v dome slovenského továrnikarozumného. Sem prichádza slovenský drotár Bubenčík (kladná postava). Rozumný zamestná drotára vo svojom podniku a prisľúbi mu nájsť strateného brata. Súčasne do domu továrnikarichádza ako vychovávateľ poľský šľachtic Zalewski, ktorý musel ujsť z vlasti pre súbój. Predstavuje sa pod menom a s vysvedčením pomadžarčeného drotárovho brata Dobošihó. Čoskoro sa i skutočný brat stane u Rozumného domovníkom. Továrnik sa domnieva, že vychovávateľ je hľadaným bratom Bubenčíka a pripraví stretnutie oboch bratov. Medzitým židovský obchodník vydiera Zalewského, ktorý mu podpísal zmenku splatnú v deň sobáša s továrnikovou dcérou Ľudmilou. O ňu sa uchádza aj Doboši. Drotár Bubenčík spozná svojho brata a povie pravdu továrnikovi. Zalewskym otrasie drotárova statočnosť a prizná sa na polícii. Továrnikovi sa prizná a ten mu odpustí. Po obdržaní milosti z Krakova nič nestojí v ceste svadbe Zalewského s Ľudmilou. Továrnik odmení drotára za jeho statočnosť a súhlasí so svadbou svojej netere a Bubenčíka. Autor zdôrazňuje sympatie továrnikarozumného k predstaviteľovi ľudu, čím chce zdôrazniť, že ľud predstavuje kladnú hodnotu v spoločnosti.

- **ZMIERENIE alebo DOBRODRUŽSTVO PRI OBŽINKOCH:** je najčastejšie hrávanou hrou, v ktorej Palárik vyjadril názory na súčasný spoločenský život i na súžitie slovenského a maďarského národa v Uhorsku. Hlavnou myšlienkou je spoločenské a národné zmierenie sociálne rozdielných spoločenských vrstiev, šľachty a ľudu, Slovákov i Maďarov, ale aj problém postavenia uvedomelej slovenskej inteligencie v spoločnosti. Zápletku tvorí dvojnásobný motív dvojníctva. Zámien postáv mala byť previerkou skutočnej lásky. Mladá grófkka Eliza Hrabovská a jej spoločníca Miluša Oriješková, učiteľova dcéra, si vymenili úlohy, aby podrobili skúške ženicharobóna Ľudovíta Kostrovickéhó. On si pred príchodom ku grófkke do kaštieľa tiež vymenil totožnosť s priateľom Ing. Rohoňom. Z tejto zámieny vznikajú zamotané a komické situácie, jedná vlastne pravý s pravým, ale nevedia o tom. Reťaz komických zámien sa vyrieši na dožinkovej slávnosti, ktorá sa stala slávnosťou zmierenia ľudu a šľachty. V závere sa nádejné manželské páry (grófkka a robón, Miluša a inžinier) nájdú a všetko sa končí šťastne. Autor sa vysmieva odnáródneniu, kritizuje odrodilstvo a pomýlené vlastenectvo. Národne uvedomelú slovenskú inteligenciu predstavuje učiteľ Oriješka a jeho dcéra Miluša, vzdelaná, inteligentná, ktorá má veľký vplyv na grófkku. Mladý robón predstavuje ľahkomyselnú konzervatívnu šľachtu, grófkka Hrabovská liberálnu vrstvu uhorskej spoločnosti. Idea zámieny osôb nemala viesť k zrušeniu spoločenskej nerovnosti, ale k prekonaniu odcudzenia medzi šľachtou a ľuďom. Palárik využíval hovorový jazyk, aforizmy, príslovia a porekadlá, čím sa stali jeho hry blízke širokému okruhu divákov.

B) JOZEF GREGOR TAJOVSKÝ: pseudonym podľa rodiska Tajov, žil u starých rodičov, SŠ v BB – maďarizácia, Kláštor pod Znievom - učiteľský ústav, striedal zamestnania ako učiteľ pre nezhody s vrchnosťou), nechcel byť nástrojom pomadžarčovania = odišiel do Prahy, v spolku slovenských študentov Detvan, úradník na SR, oženil sa Hanou Lilgovou = začala písať ako Hana Gregorová, narukoval na IWW, zjatie s Jesenským, vrátil sa do MT, BA na rozvoji kultúrneho života, nečakane zomiera zraňovaný nástupom fašizmu. V tvorbe priamo zobrazuje spoločenské zlo (využívanie chudobných), sociálnu skutočnosť (alkohol, chudoba). Zobrazoval to, čo videl, kritizuje postavy = neúprosný kritik. Písal poviedky s ľudovými postavami (biedni, utláčani, bezmocní, najbiednejší, pracovití, čestní, malí), neidealizuje = nezakrýva ich chyby, ktoré sú dôsledkom biedy (zaostalosť, poverčivosť, ľahostajnosť, konzervativizmus, alkoholizmus).

- **STATKY- ZMÄTKY:** divadelná hra, 5 dejstiev, kriticky zobrazil spoločenské pomery na dolnozemskej dedine. Ukázal v nej, ako honba za majetkom ovláda ľudí a spôsobuje rozvrat v rodinách a zmätok v dušiach, zobrazuje vzťahy medzi postavami narušené honbou za majetkom, kvôli majetku a peniazom zabúdajú na ľudskosť, je to kritika spoločenských pomerov na dolnej dedine, príbeh 2 mladých ľudí, ktorí pristúpia na manželstvo bez lásky len pre majetok. Autor tu odcudzuje bohatých a tých, ktorí z túžby po majetku ničia šťastie svoje aj druhých. Dielo má výrazný kriticko-realistický charakter, honba za majetkom spôsobila rozvrat v rodinách a zmätok v dušiach. Dej: starí bohatí manželia *Palčíkovci* nemajú deti a sú lakomí najatí cudzích ľudí, preto ako lacnú pracovnú silu chcú získať vzdialených príbuzných. Myšlienka im vyjde – *Ďuro Lauko* a *Zuza Kamenská* sa pre majetok vezmú, Ďuro ale naďalej chodí za *Betou*, čo mu Zuzka vyčíta a odchádza od neho domov. K Palčíkovcom príde namiesto Zuzky bývať Beta a Ďuro sa s ňou oženi. Palčík však nechce nič prepísať a tvrdí, že sa zle starajú o majetok. Túžba po majetku zničí aj vzťah Ďura a Bety, aj ona ho opúšťa. Ďuro sa chce vrátiť k Zuzke a svojmu synovi, no tá pozná jeho nestály charakter a preto ho odmieta.

- **ŽENSKÝ ZÁKON:** veselohra v 4 dejstvách, reálne zobrazenie života na dedine v jeho vážnej i humornej podobe, vykreslenie kladných aj záporných vlastností ľudí, je tu komediálny konflikt spojený s kresbou charakterov, do popredia sa dostáva ekonomická otázka manželstva. Autor ukázal, že na dedine často víťazia nad čistým ľúbostným citom majetkové záujmy. Za humorným životným postojom a autorovým videním dedinského sveta je v hre vážna otázka o hodnote človeka v sklapitalizovanej spoločnosti, ktorá vytvára vyostrené dramatické napätie. Dej: *Miško Malecký* sa zaľúbi do *Aničky Javorovej*, ich šťastiu však prekáža hašterivosť a tvrdohlavosť oboch materi a klebetníc a *Dora*, dedinská klebetnica. Miško odchádza na vojnu, preto si dajú sľub lásky, že sa vezmú po vojne. Zvada nastane, keď sa rozhodujú kde budú žiť, lebo každá matka ich chce mať u seba. Kým je Miško na vojne, obe sa hnevajú aj vďaka Doriným klebetám. Mišova matka sa dozvedá, že jej syna by chceli zažať richtárovi, čo sa jej páči a Dora ju v tom podporuje. Dora tvrdí, že Aničku videla s Michlíkom, Aničke zas, že Maleckí ju už nechcú. Miškov otec podporuje mladých a utešuje Aničku. Miško sa vráti z vojny, vidí, že Javoroví ho už nechcú za svojho. Anička pochopí, že je za tým Dora, ide za ňou. Dora im pomôže, Miška začarujú. Keď sa zmieria Maleckí a Javoroví, príde Miško za Aničkou. Ona sa bojí, že je to len začarovaná láska, ale Miško jej dokáže skutočnú lásku. Rodičia súhlasia so svadbou. Zvíťazila láska. Všetci sú šťastní, najviac Miškov otec, ktorý si stále prial, aby zdravý rozum zvíťazil nad mocou klebiet a ženského hnevu. Rodičia budúcných mladomanželov Miška Maleckého a Aničky Javorovej sa dostanú do sporu pre otázku, u koho budú bývať – ide im o pracovnú silu. Lásku Miška a Aničky rušia vonkajšie okolnosti (odchod Miška na vojnu, intrigy Dory Kalinovej – klebetnica) i vnútorné (ženská tvrdohlavosť, samoľúbosť, intrigy, sebeckosť, klebety), ktoré nazval rozvážny Miškov otec Jano Malecký „ženským zákonom“. Tento zákon v hre stelesňujú matky Mara Malecká (citovo exaltovaná žena, ochotná pre bohatstvo obetovať i synovo šťastie) a Zuza Javorová (statočná, sebavedomá, pevná a tvrdá žena). Zvíťazí zdravý rozum Jana Maleckého, predstaviteľa ľudovej múdrosti a morálky, vie sa dobrým, hlboko ľudským slovom, a keď treba aj energickým postojom povzniesť nad malichernosť a mamonárstvo dedinského prostredia a šťastne vyrieši vzťah zaľúbencov. Záver hry je zmierlivý, pretože zvíťazila láska mladých ľudí.

C) LEXIKÁLNA POLYSÉMIA: slovo je ustálená skupina hlások alebo písmen, ktorá má svoj význam (pomenúva alebo niečo označuje – má lexikálny (vecný) význam; okrem neho má aj gramatický význam – ten nám umožňuje komunikáciu (dorozumievanie), vyjadruje vzťah medzi slovami pomocou gramatických tvarov). Niektoré slová sú viacvýznamové (lexikálna polysémia). Okrem základného (prvotného) významu majú, resp. môžu mať aj prenesený (druhotný) význam – podľa podobnosti pomenovaných javov alebo iného vecného vzťahu.

Mnohoznačnosť (iné názvy: polysémia, viacvýznamovosť, viacznačnosť, viaczmyselnosť, ekvivočita, ekvivokácia) je matie viacerých významov. Mnohoznačnosť (znaku) umožňuje sprostredkovať rozličné súvislosti zmyslu. Mnohoznačnosť je sémantický vzťah, keď rovnaké slová označujú rôzne predmety v rôznych významoch. Napr. 'zem' znamená rôzne veci, keď týmto slovom označujeme prst, pôdu, územie, zemeguľu.

Polysémia je označenie javu v lingvistike, pri ktorom má jeden znak (napr. slovo) viacero kontextuálnych významov vznikajúcich na základe vzájomnej podobnosti objektu.

O slove vravíme, že je polysématické vtedy, ak je jeho význam polysématický. Teda, slovo je polysématické vtedy, ak nemá rovnaký význam aspoň v dvoch rôznych kontextoch. Avšak takáto definícia nie je úplne presná, pretože vývojom jazyka dochádza k prirodzeným posunom, keď zaužívanými bežnými slovami pomenúvame novovzniknuté situácie alebo objekty. V prípade takéhoto posunu vravíme už o homonymii (napr. sedlo - *sediaca časť konského postroja* sa s postupom času v jazyku vyčlenilo ako samostatné slovo *sedlo - preliačina v pohorí*).